

УДК 025.31-026.452:050:[026:37](477-25)

Юлія Мисюра,
молодший науковий співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Ретрокаталогізація як засіб відображення фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

У статті розглянуто особливості ретроспективної каталогізації в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Виокремлено методи та технології проведення ретрокаталогізації періодичних видань. Висвітлено основні проблеми, що виникають у процесі внесення ретроспекції періодичних видань до електронного каталогу, та розкрито можливості використання цих даних.

Ключові слова: електронні каталоги, карткові каталоги, бібліотечні каталоги, інформаційно-пошукові системи, довідково-пошуковий апарат, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського — це національне галузеве книгосховище, всеукраїнський центр науково-інформаційного забезпечення сфери освіти, вітчизняної педагогічної та психологічної науки й практики. До послуг її користувачів — універсальний фонд документів українською, російською та багатьма іноземними мовами на різних носіях інформації, який налічує понад 550 000 одиниць. Доступ до нього забезпечує довідково-пошуковий апарат (ДПА), що містить традиційні каталоги й картотеки обсягом понад 1 млн карток, та електронний каталог, де зібрано майже 226 000 записів. Вагому частину становить фонд періодичних видань (ФПВ), адже періодика є найоперативнішим засобом відображення наукової інформації. Цим обумовлюється *актуальність* роботи з ФПВ і розв'язання відповідних проблем.

Метою статті є обґрунтування технології ретрокаталогізації періодичних видань, обраної для їх відображення в ДПА й введення в активний обіг, а також висвітлення особливостей її застосування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Періодичні видання у фонді бібліотеки — це понад 900 назв журналів і газет переважно педагогічної тематики; щорічно установа передплачує майже 300 їх одиниць. Вони відображаються в Абетковому каталозі періодичних видань (АКП), який репрезентує журнальну й газетну частини фонду. АКП містить зведені бібліографічні записи та специфікації періодичних видань із зазначенням років, номерів (для журналів) і місця зберігання наявних примірників (комплектів). Розкриття змісту фонду періодичних видань забезпечується завдяки повноті бібліографічного опису.

АКП призначений як для абонентів, так і для службового користування. Він допомагає встановити:

- чи є в бібліотеці конкретне періодичне видання;
- за які роки;
- повноту комплектів за визначені роки й наявність певних номерів (випусків, томів);
- в яких саме структурних підрозділах зберігаються конкретні видання;
- відомості про зміну назви та періодичності виходу тощо.

Умовно датою започаткування АКП вважається 1945 рік, оскільки документальних відомостей про час його заснування й функціонування у передвоєнні роки немає. Хронологічно він охоплює документи з кінця XIX століття та до сьогодні. АКП складається з трьох частин:

- видання українською й російською мовами (відображає фонд, що зберігається в головному приміщенні бібліотеки);
- видання українською та російською мовами (відображає фонд Філії № 1);
- видання іноземними мовами (відображає відповідну колекцію періодики, що зберігається у відділі наукового формування фонду документів іноземними мовами).

У каталозі бібліографічні записи (БЗ) видань українською й російською мовами поділено за видами документів (журнали та газети); у межах кожного виду картки розставлено за абеткою назв; у межах кожної назви — за прямою хронологією років видання. БЗ періодичних видань іноземними мовами відображено двома паралельними рядами: перший організовано за зведеною латинською абеткою, другий — за зведеною кириличною абеткою; далі поділ відбувається за назвами в алфавітному порядку, в межах кожної назви — за прямою хронологією років виходу у світ. Приписування річних комплектів періодики здійснюється в специфікаціях зведеного опису за даними відділу комплектування раз на рік у першому кварталі року, наступного за передплатним. Поточне надходження періодичних видань відображається в реєстраційних картотеках відділів, які отримують їх для тимчасового або постійного зберігання. Вилучення карток з АКП чи відомостей про періодичку відбувається на підставі актів про списання документів.

Сьогодні АКП надає відомості майже про 800 назв періодичних видань, які зберігаються у фонді бібліотеки (газетна колекція відображена частково). Він добре організований, пройшов суцільне науково-методичне редагування, але, як і всім картковим каталогам, йому притаманні недоліки, зокрема неможливість здійснювати багатоспектрний пошук і недоступність віддаленим користувачам.

Для поліпшення інформаційного забезпечення 2013 р. у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було створено імідж-каталог, доступ до якого надається через веб-портал бібліотеки. У його основу покладено електронні копії трьох каталогів: Центрального абеткового каталогу документів українською й російською мовами, Абеткового каталогу Філії № 1 і Абеткового каталогу документів іноземними мовами. Таким чином, інформація про переважну частину фонду бібліотеки стала доступною й віддаленим користувачам. У представленому каталозі відображено бібліографічні записи на книги, брошури, альбоми, атласи, а також інші документи українською, російською й іноземними мовами, що опрацьовуються як книги (крім дисертацій та авторефератів дисертацій), незалежно від того, на яких носіях інформації вони представлені. Даних про періодичні видання в імідж-каталозі немає. Для розв'язання цього питання було ухвалено рішення про переведення відомостей з карткового АКП до електронного каталогу.

Електронний каталог (ЕК) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського забезпечує вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, розкриває склад і зміст фонду та слугує для реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку й відбору документів, необхідних для наукової, практичної, навчальної діяльності, відображення та зберігання інформації як про кожний документ загалом, так і про його складові частини [7, с. 3]. ЕК містить базу даних "Періодика", що охоплює БЗ періодичних видань українською, російською та іноземними мовами й аналітичних БЗ із них. Одним із найбільш ефективних і радикальних способів оцифрування каталогів вважається їх ретроконверсія — процес масового переведення інформації, що міститься на каталожних картках, в електронну форму. Відомий російський бібліотекознавець Е. Сукасян навів таке визначення: "Конверсія (з лат. "конверсіо" — перетворення) — це переведення бібліотечних каталогів із однієї форми в іншу, наприклад машиночитану" [9, с. 25]. Вона може здійснюватися різноманітними способами:

— зображення з каталожних карток скануються й на їх основі створюється імідж-каталог (з обмеженим пошуком); надалі є можливість розпізнавання цих файлів, редагування з подальшим введенням в електронний каталог (з широким пошуком);

— здійснюється ручне введення елементів БЗ із карток вибраного масиву відповідно до прийнятого формату каталогізації (багато бібліотек обирає саме цей шлях, створюючи бази даних із наявних карткових каталогів).

Перевагою цієї технології є порівняно швидке введення інформації про документ. Але відображений таким чином фонд містить загальні відомості, не розкриває глибини й дає переважно кількісний приріст записів. Ретроспективну конверсію доречно застосовувати для формування імідж-каталогів періоду карток централізованої каталогізації. Записи на них мали найповнішу інформацію про видання, картки легко скануються через високу якість друку.

Існує й інший підхід, коли БЗ в електронному каталозі створюються в процесі опрацювання не карток, а документів. Тоді терміни використовуються в такому значенні: опрацювання нових надходжень називається каталогізацією; для процесів створення БЗ на документи минулих років, до яких належить також формування бібліографічного опису, систематизація, предметизація, анування тощо, вживається термін "ретрокаталогізація" [5].

Ретроспективна каталогізація (ретрокаталогізація, рекаталогізація) передбачає складання бібліографічного запису документа, що зберігається у фонді, після його

опрацювання *de visu*. Вона потребує продуманої організації, затрат часу, висококваліфікованої праці та супроводжується неабияким навантаженням на співробітників, особливо коли персонал виконує її в поєднанні з іншими бібліотечними процесами.

Завдяки введенню інформації безпосередньо з документа значно підвищується інформаційне наповнення пошукових полів, зокрема предметних рубрик і ключових слів. Відповідно, зростає якість створених записів. Проте одночасно збільшується термін опрацювання й введення інформації про документ: якщо швидкість перенесення даних з каталожної картки становить приблизно 10—15 записів за годину, то безпосередньо з документа — лише 3—5. Також зростають трудовитрати на складання пошукового образу документа (ПОД). Обираючи певну технологію, кожна бібліотека насамперед визначає мету роботи, оцінює можливості відповідно до економічних, організаційних, технічних і технологічних аспектів.

Головною метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІІР) і надання до нього повноцінного й багатоаспектного доступу для задоволення інформаційних потреб освітян і бібліотечних працівників передусім мережі освітянських книгозбірень МОН України та НАПН України. До ДПА висунуто відповідні вимоги: науковість, доступність, точність, багатоаспектність й оперативність [11, с. 11]. Їх дотримання можливе лише за умови правильного впорядкування й функціонування всіх складових частин Системи каталогів і картотек — як традиційних карткових, так і електронних.

Враховуючи це, а також якісний стан карткових каталогів та організацію фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, було ухвалено рішення про поєднання елементів різних технологій у процесі відображення періодики в ЕК. Такий підхід можна вважати нестандартним, оскільки бібліотеки зазвичай здійснюють або ретроконверсію каталогів (частіше), або ретрокаталогізацію. Ведення карткового АКП при цьому не припиняють, адже він і досі активно використовується. Окрім основних принципів ретрокаталогізації, було висунуто умову високої якості ЕК, тобто записи на ретроспективний фонд мають відповідати загальним стандартам внесення даних до електронного каталогу.

Ретрокаталогізація періодичних видань здійснюється поетапно:

- I етап — звіряння фонду періодичних видань з АКП;
- II етап — створення або редагування БЗ кожної назви видання в БД "Періодика" електронного каталогу;
- III етап — друкування необхідної кількості карток і ведення АКП.

Розглянемо ці етапи докладніше. На першому фонд періодичних видань звіряють з АКП на предмет наявності номерів (комплектів) і виявлення стану їх відображення в каталозі. У процесі роботи в АКП вносять необхідні зміни та доповнення, здійснюють виправлення [2].

На другому етапі після завершення звіряння фонду періодичних видань з АКП відбувається власне ретрокаталогізація [8]. Для цього аналізуються БЗ, визначається послідовність ретрокаталогізації періодичних видань, що залежить від:

- тематики (насамперед каталогізують видання з питань педагогіки та психології);
- читачького попиту;
- наукової, культурної та історичної цінності видань;
- повноти комплектів тощо.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського одночасно відбувається і поточна, і ретроспективна каталогізація періодичних видань. Створення первинних БЗ та поточна реєстрація у БД "Періодика" здійснюється з 2006 р. відділом наукового комплектування фонду, тому інформація про значну частину ресурсів в ЕК уже є. БЗ формуються на підставі карток АКП. З книгосховища вибірково замовляються окремі примірники документів (перший, що надійшов до бібліотеки, останній — на час складання БЗ, проміжні — в разі зміни назви, відомостей про відповідальність, вихідних даних, читацького призначення, серії, періодичності тощо). У разі відсутності карток в АКП на підставі останнього примірника видання, що надійшов до бібліотеки, складається БЗ у БД "Періодика", який доповнюється необхідними відомостями. Якщо потрібний БЗ наявний у цій БД, перевіряється відповідність елементів запису документа, вносяться необхідні зміни. Одночасно зі створенням БЗ відбувається реєстрація всіх примірників періодичного видання у фонді бібліотеки із зазначенням їхнього місця зберігання.

У процесі ретрокаталогізації фахівці стикнулися з труднощами, пов'язаними як із формуванням бібліографічного запису, так і з ідентифікацією видань. Зокрема, це проблема розподілу документів на види (періодичні або продовжувані) та відображення їх у різних каталогах; значні розходження в бібліографічних описах минулих років порівняно з сучасними; відсутність частини важливих відомостей тощо. Процес введення інформації в ЕК виявився досить трудомістким, адже він здійснювався з дотриманням вимог чинних стандартів. Перед початком ретрокаталогізації фонду періодики фахівці відділу провели роботу щодо визначення полів у САБ ІРБІС, які найточніше відображали б такі видання. З цією метою розроблено відповідну інструкцію [8].

Третім і завершальним етапом ретрокаталогізації періодики є друкування в разі потреби й вливання карток в АКП [3]. У спеціфікаціях зведеного опису міститься інформація про окремі номери видань за кожен рік, а також зазначається, де зберігається відповідний ресурс — у головному книгосховищі, у Філії № 1, у відділі наукового формування фонду документів іноземними мовами. В АКП на картках вже опрацьованих видань ставиться позначка "р".

Нині завдяки ретрокаталогізації періодичних видань у БД "Періодика" створено або доопрацьовано близько 400 БЗ журналів українською та російською мовами, 85 — іноземними, а також 60 назв видань української діаспори, зокрема 3 — до 1917 р. Проведено реєстрацію понад 6000 номерів періодичних видань, наявних у фонді бібліотеки, із зазначенням їхнього місця зберігання. Усю періодичку, відображену в електронному каталозі, користувачі можуть знайти на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за адресою: http://194.44.12.98/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?lng=&c21com=f&i21dbn=liper&p21dbn=liper&s21fmt=&s21all=&z21id=&s21cnr.

Висновки. Ретрокаталогізація періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюється з використанням елементів різних технологій: бібліографічні записи створюються шляхом перенесення відомостей із карток АКП методом клавіатурного введення, потім, після вибіркового перегляду окремих документів *de visu*, вони доопрацьовуються. Завдяки ретрокаталогізації періодичних видань формується основа майбутнього повноцінного електронного довідково-пошукового апарату всього фонду бібліотеки.

У роботі ДНПБ помітно низку позитивних змін, які відбулися завдяки цьому процесові:

- доступ до інформації про фонд надається в режимі реального часу, зокрема й віддаленим користувачам;
- пошук відомостей став багатоаспектним і відбувається набагато швидше;
- розширюється спектр послуг, які пропонує установа, зокрема з бронювання документів, замовлення їх через МБА та ЕДД, відповідно, поліпшується якість обслуговування користувачів тощо.

Вважаємо, що нетрадиційний підхід до ретроспективного каталогізування періодичних видань й досвід ДНПБ стане в пригоді бібліотечним фахівцям насамперед освітнянських книгозбірень.

Перспективи. Періодичні видання у фондах бібліотек нині є найоперативнішим засобом надання наукової інформації. Вплив зовнішніх факторів суттєво позначається на комплектуванні фонду періодики. Методика цього процесу створювалася й удосконалювалася протягом багатьох років. Але навіть сучасна велика бібліотека самостійно не може забезпечувати виконання усіх запитів користувачів. Тому об'єднання діяльності різних установ істотно підвищує повноту та достовірність наданої інформації. Корпоративний електронний каталог періодики дає змогу вирішувати не тільки завдання обслуговування читачів, а й координувати проведення передплатної кампанії бібліотек-учасниць для реальної економії фінансових витрат кожної установи. Особливо це актуально, коли йдеться про передплату дорогих або вузькопрофільних видань.

Після завершення ретрокаталогізації періодичних видань у головному приміщенні планується проведення аналогічної роботи у Філії № 1 бібліотеки. Відповідно опрацьований ретроспективний бібліографічний масив у майбутньому стане базою для корпоративної взаємодії книгозбірень зі створення й використання інформаційних ресурсів країни, зокрема з питань педагогіки та психології. Отже, перспективним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є розробка на корпоративних засадах із провідними освітнянськими бібліотеками каталогу (бази даних) періодичних видань із широкими хронологічними й мовними межами та можливостями пошуку.

Список використаної літератури

1. *Заповнення полів у базі даних "Періодика" електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Олег Ю. М.]. — Київ, 2011. — 11 с. — Рукопис.
2. *Звіряння фонду з каталогами й каталогів між собою* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Дубова Л. Г.]. — Київ, 2005. — 2 с. — Рукопис.
3. *Організація, ведення й редагування абеткового каталогу періодичних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. І. А. Гузняєва]. — Київ, 2004. — 4 с. — Рукопис.
4. *Організація й ведення абеткових каталогів документів українською та російською мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського* : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Гаврилюк Р. П., Помчалова О. Г., Гузняєва І. А.]. — Київ, 2005. — 24 с. — Рукопис.
5. *Пошук О.* Ретрокаталогізація фонду: труднощі та переваги процесу / О. Пошук // Бібл. форум України. — 2012. — № 4. — С. 2—4.
6. *Положення про абетковий каталог періодичних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України* / Держ. наук.-пед. б-ка України. — Київ, 2001. — 3 с. — Рукопис.

7. *Положення про електронний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського.* — Київ, 2011. — 6 с. — Рукопис.
8. *Ретроспективна каталогізація періодичних видань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Огер Ю. М.].* — Київ, 2011. — 5 с. — Рукопис.
9. *Сукиасян Э. Р. Библиотечные каталоги : метод. материалы / Э. Р. Сукиасян.* — Москва : Профиздат, 2001. — 192 с. — (Современная библиотека).
10. *Ретрокаталогізація періодичних видань : технол. карти на основ. процеси роботи у від. наук. опрацювання док. і орг. каталогів / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Огер Ю. М.].* — Київ, 2012. — 5 с. — Рукопис.
11. *Традиційні каталоги наукових бібліотек освітнянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / [Лобановська І. Г., Гаврилюк Р. П., Помчалова О. Г., Дубова Л. Г., Іванова Н. С., Гузняєва І. А., Коваленко С. Г.; за заг. ред. Лобановської І. Г.]; АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського.* — Київ, 2006. — 166 с.
12. *Чабан К. А. Рекаталогізація: технологія і організація проведення в бібліотеці ХНУ / Чабан К. А. // Б-ка в освіт. просторі.* — 2006. — № 3. — С. 58—63.

В статье рассмотрены особенности ретроспективной каталогизации в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского. Определены методы и технологии осуществления ретрокаталогизации периодических изданий. Освещены основные проблемы, которые возникают в процессе внесения ретроспекции периодических изданий в электронный каталог, и раскрыты возможности использования этих данных.

The article is focused on the peculiarities of retrospective cataloguing at V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The author determines the existing methods and technologies of retrocataloguing the periodicals, highlights the basic problems arising in the process of including the results of the retrospection in the electronic catalogue, and reveals the possibilities of using the obtained data.

Надійшла до редакції 24 грудня 2014 року

УДК 026:63]:001:8

Оксана Капралюк,
кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач відділу науково-методичної роботи та наукового реферування
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

Науково-методична діяльність мережі наукових сільськогосподарських бібліотек: сучасний стан та проблеми

Висвітлено засади науково-методичної діяльності наукових сільськогосподарських бібліотек, роль Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН як методичного і координаційного центру. Проаналізовано сучасний стан мережі та її проблеми.

Ключові слова: мережа наукових сільськогосподарських бібліотек, методична діяльність, ННСГБ НААН, стан, проблеми.

Науково-методичне забезпечення та координування діяльності 210 наукових сільськогосподарських (с.-г.) бібліотек Мінагрополітики та продовольства України і НААН здійснює Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) відповідно до чинних законодавчих актів, постанов та інструктивно-методичних документів. Так, згідно зі спільним наказом Мінагрополітики України (нині — Мінагрополітики та продовольства України) та Української академії аграрних наук (нині — НААН) "Про Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку УААН" № 178/45 від 01.07.2002 р. та постанови Кабінету Міністрів України "Про створення Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української Академії Аграрних Наук" № 1697 від 29 жовтня 2003 р. ННСГБ НААН є "...координаційним і методичним центром для сільськогосподарських бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) I—IV рівнів акредитації (р. а.) та науково-дослідних установ". Отже, функціонування ННСГБ НААН передбачає виявлення, вивчення, узагальнення та впровадження на основі дослідження й аналізу бібліотечної практики ефективних методів, прийомів і форм роботи шляхом надання організаційно-методичної допомоги книгозбірням мережі за всіма напрямками діяльності, здійс-

нення її моніторингу, забезпечення підвищення фахового рівня бібліотечних кадрів, розроблення нормативно-правової та науково-методичної документації. Так, лише за 2013 р. співробітниками відділу науково-методичної роботи та наукового реферування було розроблено сім методичних рекомендацій на допомогу бібліотечним працівникам. Серед них: "Планування роботи бібліотеки: методичні поради працівникам бібліотек аграрних вузів I—II р. а.", "Інноваційні підходи до організації бібліотечних виставок у наукових с.-г. бібліотеках: методичні поради", "Облік результатів довідково-бібліографічного обслуговування в наукових бібліотеках аграрних ВНЗ I—IV р. а.: методичні поради" та інші. Рекомендації на допомогу с.-г. бібліотекам мережі готують диференційовано, залежно від типів установ. Крім того, на замовлення Мінагрополітики та продовольства України було розроблено галузеві бібліотечні стандарти: Правила усталеної практики 73.2-37-111:2011 "Одномовний сільськогосподарський тезаурус. Створення та використання" (2011), а також СОУ 72.2-37-934:2013 "Основні вимоги до функціонування сільськогосподарських бібліотек" (2013).

ННСГБ НААН, відповідно до покладених на неї завдань, протягом останніх 14 років приділяє особливу увагу вдосконаленню роботи мережі наукових с.-г. бібліо-